

BARCELONA I L'AIGUA

JOAN GAYA, enginyer industrial i expert en gestió de l'aigua

26 de febrer de 2015

Introducció

L'expansió urbana de Barcelona, derivada del Pla Cerdà de 1860, es va fer sota l'ocupació militar i l'absència de serveis públics. Diverses iniciatives privades van assumir l'abastament d'aigua i en poques dècades la Sociedad General de Aguas de Barcelona (SGAB) les va absorbir.

Un segle més tard, l'ajuntament de la ciutat va assumir un paper actiu amb la portada d'aigua del riu Ter i la tramitació de les tarifes del servei. Pocs anys més endavant, la creació de la Corporació Metropolitana i el projecte de portada d'aigua de l'Ebre van iniciar el camí de la metropolitanització del servei, que es va accelerar per la crisi financera de l'SGAB.

La Generalitat de Catalunya va assumir la titularitat del servei metropolità en alta, però no va resoldre el problema financer associat ni l'establiment d'una relació adient entre les administracions titulars i els prestadors del servei.

La crisi financera va derivar, el 2012, en la privatització de l'operador en alta Aigües Ter-Llobregat i en la creació d'Aigües de Barcelona, societat d'economia mixta entre l'Àrea Metropolitana i l'SGAB, qüestions que han originat una llarga conflictivitat judicial.

El llibre *Barcelona i l'aigua* pretén deixar constància de la gestió d'aquest servei públic en les primeres dècades de la democràcia, i del dèficit observat en les administracions públiques catalanes: dèficit democràtic (absència d'anàlisi de l'interès públic en les decisions) i de gestió (a remolc dels fets, sense planificar el futur ni pensar en les conseqüències dels actes).

Els antecedents: absència municipal

Els barcelonins, que vivien en una ciutat molt densa i insalubre, van enderrocar la muralla el 1854. L'enderroc de la muralla no va ser conseqüència d'un pla de futur, sinó d'una necessitat de supervivència.

L'ocupació militar feia que Barcelona tingués un ajuntament nomenat a dit i obedient a l'autoritat militar, i que el seu pressupost fos molt reduït, havent de sufragar encara despeses de l'ocupació. Per al Govern de Madrid, la consideració era equivalent a la d'una colònia. El 1851, el president del Consell d'Estat Bravo Murillo va considerar imprescindible que una ciutat com Madrid tingués un abastament d'aigua en condicions i va crear el canal d'Isabel II, iniciativa que va merèixer l'adhesió de la reina com a primera accionista.

No es va plantejar, ni menys promoure, una iniciativa semblant per a Barcelona. És més, el Pla Cerdà va estar bloquejat al Ministeri de la Guerra i no es va poder aprovar fins al 1860. Així doncs, l'expansió urbana al pla de Barcelona i la dotació de serveis a la ciutat nova van quedar en mans de la iniciativa privada.

La sèquia de Montcada aportava poca aigua per a les necessitats de la ciutat i la seva mala qualitat contribuïa a la transmissió de malalties, molt freqüents. A més, el creixement de la ciutat, a cotes més altes, obligava a la recerca de noves fonts d'aigua. Quantitat, qualitat i cota —juntament amb la inhibició pública— van ser elements determinants per a l'aparició de nombroses empreses privades amb un abast limitat que, no obstant això, van entrar en guerra de preus i d'absorcions. Pocs anys més tard, hi havia un clar vencedor que, a més, donà entrada a capital francès i fundà la Sociedad General de Aguas de Barcelona (SGAB) el 1882.

Aquest període de predomini del capital francès va durar fins a 1920. Entremig, l'incipient creixement de l'Eixample i el massiu creixement dels municipis del pla de Barcelona —convertits en suburbis industrials—, el descobriment de la relació entre l'aigua i les infeccions, el pla de clavegueram de Garcia Faria i els inicis de la pràctica del comptatge van modificar en profunditat l'escenari de gestió i el mercat de l'aigua.

L'ajuntament va assistir al procés amb la millora de les captacions i l'intent de construcció de l'aqüeducte alt de Montcada, així com amb la creació del laboratori municipal després de la gran epidèmia de còlera de 1886.

El problema de l'abastament seguia sense resoldre's i el 1909 l'ajuntament va nomenar la Comisión Especial de Aguas, que va convocar un concurs per resoldre el problema. Les polèmiques i els conflictes d'interessos van traslladar el problema al Govern espanyol, que va convocar un nou concurs. En aquest punt apareixen personatges amb interessos encreuats, com Antonio Maura, antic advocat de Lyonnaise des Eaux i president del Consell de Ministres, o Amadeu Hurtado, també advocat de la companyia i regidor de l'ajuntament.

La guerra mundial va produir un canvi en l'escenari: mentre els intents de municipalització fracassaven —mig pels interessos divergents que s'expressaven a Barcelona, mig per la indiferència o manca de col·laboració de Madrid—, les potències en conflicte s'empobrien i Espanya treia rendiment econòmic de la neutralitat.

En acabar la guerra, França i Bèlgica, empobrides, van prioritzar la reconstrucció urbana i l'electrificació. Un grup de bancs espanyols, entre els quals alguns de catalans, van comprar l'SGAB a un preu inferior al que hauria hagut de pagar l'ajuntament el 1912.

En aquest escenari, les grans corporacions barcelonines que havien mostrat una oposició aferrissada a la iniciativa municipal d'adquisició de l'SGAB van passar a considerar la compra de l'empresa per capital espanyol com una mesura «patriòtica». L'aportació de capital català no fou tan significativa per les quantitats aportades com per la personalitat d'alguns dels inversors, en especial Manuel Arnús, que fou un dels ideòlegs del corrent nacionalitzador, i va ser el primer gerent de la nova SGAB.

No obstant això, la venda a l'ajuntament no va prosperar. La dictadura de Primo de Rivera va anar acompanyada de l'Estatut municipal de Calvo Sotelo, que atribuïa competències als ajuntaments per assumir la titularitat dels serveis municipals. El nomenament del baró de Viver com a alcalde de la ciutat va fer perdre l'oportunitat de municipalitzar el servei.¹

¹ Dario Romeu (1886-1970) va ser alcalde de Barcelona entre 1924 i 1930, i persona de confiança de Primo de Rivera, de qui va obtenir recursos per millorar la infraestructura urbana. Va iniciar la Zona Franca i impulsà l'Exposició de 1929. Després de la Guerra Civil va ser president del Banco Hispano Colonial i conseller de l'SGAB des de 1946.

L'Exposició Internacional de 1929, llargament pensada des de 1905 en funció del sector elèctric, va incloure finalment un nou element: l'aigua, presentada con un factor de progrés.

Les fonts de Montjuïc, dissenyades per Carles Buïgas, i el jardí d'aigua de la plaça de l'Univers —on els brolladors imitaven plantes i altres figures fantàstiques— van combinar atractius per a tota mena de gent: tecnologia —mecànica, hidràulica i elèctrica—, efectes visuals molt imaginatius i sentit escènic. Va ser el gran reclam de l'Exposició. Això «va permetre l'afirmació de l'SGAB com l'única subministradora d'una ciutat que ja fregava el milió d'habitants i amb una àrea perifèrica també en plena expansió».²

En relació amb l'aigua, la República repetí les mateixes pautes de conducta que s'havien observat al segle XIX. Mentre a Madrid es va projectar i executar la duplicació de l'abastament d'aigua pel canal d'Isabel II —en aquell temps anomenat *canal del Lozoya*—, a Barcelona, l'ajuntament seguí absent i les principals referències van quedar documentades en iniciatives de l'SGAB, que reflectien la naturalesa de les seves preocupacions: la salinització creixent del Llobregat com a conseqüència de l'explotació de les mines de sal.

Superada la col·lectivització del període de guerra civil, l'SGAB va retornar als seus propietaris originaris. A partir d'aquí, l'SGAB es va desenvolupar mitjançant les seves relacions directes amb el Govern central, de qui va obtenir les concessions del Llobregat tot ignorant la legislació de règim local que establia regles i limitacions a la gestió privada dels serveis públics. Aquestes relacions i el coneixement del negoci —davant la tradició d'inacció i la inexperiència municipal— van determinar una posició de l'SGAB que alguns han interpretat com que va pretendre actuar com una autèntica administració hidràulica,³ o que d'altres han coincidit a apreciar com una aspiració monopolística i poc propensa a la competència.

Al problema de la qualitat de l'aigua, s'hi va afegir el de la quantitat, per la combinació del creixement urbà i industrial, les sequeres recurrents, la manca d'infraestructura i ben sovint per les restriccions elèctriques. El mercat de l'SGAB es va expandir. Entre 1941 i 1950 va passar de 75.597 abonats a 153.070; i el volum d'aigua subministrada, de 46,3 hm³/any a 69,6 hm³/any.

² J. M. MARTÍN PASCUAL (2007), *Aigua i societat a Barcelona entre dues exposicions (1888-1929)*.

³ J. E. Llebot, secretari general del Departament de Sostenibilitat, a «El negoci de l'aigua», TV3, 16 d'octubre de 2013.

L'accionariat va evolucionar al ritme de les absorcions de bancs propietaris. Els bancs de matriu catalana van deixar pas progressiu a la gran banca espanyola.

El març de 1951 hi ha haver la vaga de tramvies. Formalment, el motiu va ser l'augment del preu del bitllet i el greuge comparatiu en relació amb el preu a Madrid. La protesta expressava el malestar per les duríssimes condicions de vida que la postguerra imposà a la majoria de la població, inclosa l'aigua, escassa i dolenta.

La sequera recurrent va ser objecte d'una entrevista de l'alcalde Simarro i el governador civil Acedo Colunga amb el ministre d'Obres Públiques, comte de Vallellano, en què aquest els va anunciar la concessió de 2.200 litres/s a favor de l'SGAB. La concessió de Sant Joan Despí es va fer efectiva el setembre de 1953 i va anar seguida de dues ampliacions, el 1957 i 1960, per a Barcelona i poblacions del seu cinturó urbà.

En realitat, les concessions d'aigua superficial del Llobregat suposaven un canvi de fons en la legitimitat, ja que fins aleshores l'abastament s'havia realitzat amb recursos subterranis, que en aquell moment eren de titularitat privada. Així, l'SGAB va obtenir les pertinents concessions, quan el més indicat hauria estat que el titular de les concessions fos l'Ajuntament de Barcelona, destinatari del recurs tal com preveia la mateixa Llei d'aigües de 1879, encara vigent el 1953. L'ajuntament, però, va considerar que no era cosa seva.

La carta municipal i la metropolitanització de l'aigua

La normalització de Barcelona com a gran municipi va arribar el 1960 amb la carta municipal. Amb ella es crea la Comisión de Urbanismo y Servicios Comunes de Barcelona y otros Municipios i es preveu l'assumpció per aquest ens d'un servei supramunicipal d'abastament d'aigua, junt amb els d'evacuació d'aigües residuals, transports, subministrament d'energia elèctrica i gas, habitatge, escorxadors i mercats centrals, tractament de residus, extinció d'incendis i cementiris i serveis funeraris.

Aquest nou entorn competencial va ser simultani a l'inici de les obres de portada del Ter anunciades el 1955 pel Govern, com a superació del greuge històric en relació amb la creació cent anys abans del canal d'Isabel II.

La concessió de cabals del Ter fou atorgada a l'Ajuntament de Barcelona per Ordre ministerial de 26 d'octubre de 1961. Per primera vegada l'ajuntament intervenia com a titular de drets d'aigua, però tampoc no se'n va municipalitzar el servei.

La portada d'aigua del Ter a Barcelona va suposar un canvi profund en les relacions entre l'Ajuntament de Barcelona i l'SGAB: la concessió, de 8 m³/s dels quals 6,5 m³/s estaven destinats a la ciutat de Barcelona, alterava la situació històrica de monopoli que ostentava l'SGAB, com a titular de les concessions del Llobregat.

En la Junta General de l'SGAB de juny de 1965 es presentà la memòria de l'exercici 1964. En ella es diu:

Se concede una gran importancia a las conversaciones mantenidas por los representantes del Municipio de Barcelona con la finalidad de estructurar las bases técnicas y de gestión del servicio a la llegada de los caudales procedentes del río Ter, prevista para fines de 1966 o principios de 1967. A este efecto, los trabajos en el seno de la Comisión mixta formada por representantes de la Sociedad y de la Corporación Municipal han constituido un verdadero éxito, habiéndose acordado, entre otras cosas, que la Sociedad General de Aguas de Barcelona asumiría la financiación de las obras de conexión de las instalaciones de aducción de las aguas del Ter con la red de distribución de la capital, cuyo importe rebasará probablemente los 300 millones de pesetas.⁴

És a dir, l'aigua del Ter, que arribaria a les portes de la ciutat pel nord i a una cota elevada, necessitava d'un sistema de distribució específic i diferent a la del Llobregat, que arribava pel sud i requeria bombeigs. El finançament d'aquesta obra complementària, valorada en 300 milions de pessetes (i que va costar uns 500 milions segons els documents de l'època), va ser la qüestió que l'SGAB va posar sobre la taula per interessar l'ajuntament en l'assoliment d'un pacte. Les concrecions es van anar assolint amb la intervenció cada cop més freqüent dels alts càrrecs de l'SGAB i el mateix alcalde que, un cop més, va optar per un acord sense municipalitzar el servei.

Passats dos anys i trenta-una sessions, el 31 de març de 1966, el Ple de l'ajuntament va aprovar les *Bases para el convenio con la Sociedad General de Aguas de Barcelona*, primer document relacional conegut entre empresa i l'Administració municipal.

⁴ Es refereix al finançament de la xarxa de distribució dels cabals del Ter concedits a la ciutat de Barcelona. *La Vanguardia*, 20 de juny de 1965.

Amb aquest acord es buscaven diversos resultats:

1. Donar compliment a alguna de les condicions posades per l'autoritat hidràulica el 1961, quan es va atorgar a perpetuïtat la concessió d'aigua del Ter a Barcelona. Entre elles hi havia les següents:
 - a. Presentar, per part de l'ajuntament, un estudi de la xarxa de distribució de l'aigua concedida a la ciutat i un reglament del servei. El Ministeri d'Obres Públiques ho havia d'aprovar.
 - b. Cobrar una tarifa màxima de 0,55 ptes./m³ durant els trenta primers anys, i 0,40 ptes./m³ a partir de llavors.
 - c. Aportar el 50 % del cost de les obres i altres costos associats.
 - d. Assegurar el dret d'ús gratuït d'aquesta aigua per part de les dependències dels organismes de l'Estat a Barcelona.
2. Establir una relació explícita entre l'ajuntament i l'SGAB sota la denominació *Convenio para la organización del servicio de aguas*.
3. Obtenir una forma de gestió de l'aigua que no requerís esforç organitzatiu per part de l'ajuntament ni tampoc cap cost.
4. Obtenir un ingrés directe en forma de cànon en funció dels ingressos bruts referits als cabals autoritzats per l'ajuntament.
5. Obtenir finançament per a les obres complementàries necessàries per connectar l'aigua del Ter des de la Trinitat fins a la xarxa de distribució de la ciutat de Barcelona. L'ajuntament aprovà dos pressupostos extraordinaris de 360 milions de pessetes i 111,5 milions de pessetes.
6. Establir una relació de futur amb l'SGAB en què es reconeguessin les competències municipals següents:
 - a. Els plans d'abastament a la ciutat, la xarxa de distribució i la seva renovació i ampliació.
 - b. L'autorització de l'ús de cabals. En efecte, el document explicita per primera vegada que Barcelona s'abasteix amb tres tipus de cabals: les concessions a l'SGAB (Sant Joan Despí), les concessions a la ciutat (Ter) i els cabals propietat de l'SGAB, que parcialment estan compromesos per a l'abastament d'altres

poblacions. Es preveu que s'hi puguin incloure altres fonts de subministrament futures.

- c. La distribució anual dels fons de reposició de la xarxa.
- d. El control de qualitat de l'aigua i la policia de les instal·lacions.
- e. La inspecció de l'evolució del servei.
- f. La definició de les obres sobre la base del reglament del servei.

Són de destacar dues de les bases:

1. La cinquena:

«La explotación se confía al riesgo y ventura de la Sociedad, de cuyo cargo exclusivo serán, por tanto, los cánones y gastos de captación, conducción y distribución de todos los caudales e instalaciones en servicio. La Sociedad se obliga al mantenimiento y reposición de todos los elementos e instalaciones afectos al servicio tanto propios como de las concesiones municipales del Ter y a constituir el fondo de reposición y sustitución necesario y bastante a tales efectos.»

2. La vuitena:

«En el plazo de cinco años, la Sociedad delimitará sus actividades sociales en forma de que en todo momento puedan conocerse los resultados del servicio de abastecimiento de agua a la ciudad, con independencia de otras actividades.»

El pacte mai no va ser sancionat per les autoritats del moment i és l'origen de la permanent ambigüïtat amb què s'ha tractat la qüestió, així com d'algunes de les tensions no resoltes, com ara el grau d'utilització de l'aigua del Ter o del Llobregat a l'àmbit metropolità.

Les noves circumstàncies econòmiques del país es van aliar amb les expectatives del Ter i l'abastament metropolità. Aquestes circumstàncies van propiciar que el Banco Urquijo, a través del seu Servei d'Estudis, prengué la iniciativa d'analitzar el problema global dels usos de l'aigua, amb la novetat que ara estava molt orientat als usos urbans, és a dir, domèstics i industrials. El resultat, publicat el 1969, va ser l'informe «El agua recurso natural escaso», que és a l'origen de la planificació de l'aigua a Catalunya, centrada en els usos urbans —domèstics i industrials.

Pel que fa a Barcelona, l'ajuntament no va mostrar voluntat de govern del servei i les comissions de treball i seguiment van decaure. La passivitat municipal va suposar per a l'SGAB una nova oportunitat d'afirmar la seva posició com a

responsable del servei públic d'abastament d'aigua. Un cop encaixat el pacte amb Barcelona, decidí jugar fort la carta del Llobregat i de l'Ebre.

En absència de pronunciaments de les autoritats locals, l'SGAB actuava de mitjancera entre el ministeri i les necessitats observades —i interpretades conforme als seus interessos. Calia més aigua, si era possible del Llobregat; l'Ebre, de reserva; i el Ter, menystingut com a riu inaccessible i aliè.

El 1970 es produí una important renovació de càrrecs directius a l'SGAB relacionada amb la nova estratègia definida.

El pla d'expansió del grup s'expressà amb l'obertura a nous àmbits de negoci fora del sector de l'aigua. Per tal de planificar i finançar l'expansió del que ja s'anomena *Grup Aigües*, es creà la Corporación Financiera Agbar (Societat General d'Aigües de Barcelona). En l'àmbit territorial, estengué la mirada a l'aprofitament integral del Llobregat i a l'Ebre.

L'impuls del projecte d'aprofitament integral del Llobregat es va concretar amb la construcció de l'embassament de la Baells, va demanar 6,7 m³/s addicionals d'aigua superficial del Llobregat, que units als 5,3 m³/s que ja tenia concedits, en totalitzaven 12 m³/s.

Respecte a l'Ebre, el desembre de 1973, en el marc del «Plan de aprovechamiento de los recursos hidráulicos del Ebro» (Plan Ebro), es va aprovar l'avantprojecte d'aqüeducte Ebre - Pirineu Oriental per transvasar 1.400 hm³/any (45 m³/s).

Aquests cabals, captats a l'assut de Xerta, havien de servir a demandes agrícoles, urbanes i industrials entre Tarragona i l'àrea metropolitana de Barcelona. Allà hi arribaven dos ramals: un per la costa, a través de Garraf, i l'altre pel Penedès, amb un embassament que regulava i podia cedir fins a 15 m³/s a «las estaciones depuradoras, desde las cuales se podrá atender a las demandas de la zona centro situadas a mayor cota, que no sean abastecidas con recursos propios». Aquest circumloqui es referia, essencialment, a la planta d'Abrera. El projecte va destapar moltes expectatives, tot i que l'octubre de 1974 el subsecretari del ministeri, en un informe fet públic, afirmava que «el trasvase Ebro - Pirineo Oriental se plantea como una atención a las necesidades hidráulicas en toda la cuenca del Pirineo Oriental —y no sólo a las de Barcelona— y se planteará a

partir de 1980. Con objeto de poder atender a las necesidades razonables de la demanda, se establece en fases».

Per fer front a l'expectativa de tractar tanta aigua, l'SGAB projectà la planta d'Abrera just en el punt on podien trobar-se els fluxos del Llobregat i l'Ebre —on ja hi havia una captació d'Aigües de Terrassa, també interessada en l'operació— i s'endeutà al mercat internacional.

La confluència d'interessos entre l'SGAB, la Mina Pública de Terrassa i la Companyia d'Aigües de Sabadell (CASSA) impulsà i assolí, el 1973, l'acord per constituir el Consorci d'Abastament d'Aigua del Riu Llobregat (CAARLL) en forma de societat anònima. El desembre del mateix any es constituïa el Consorci amb un capital social d'1 milió de pessetes (6.000 euros). D'aquest capital, un 62,5 % pertanyia als ajuntaments de Terrassa, Sabadell, Mancomunitat Terrassa-Sabadell i Martorell; i un 37,5 %, a l'SGAB, Mina Pública de Terrassa i CASSA.

L'objectiu del Consorci era la concessió, captació, tractament i distribució d'aigües superficials del Llobregat amb destinació al subministrament de les poblacions que en fossin partícips.

L'entitat —de majoria pública— des del primer moment es va regir pel dret privat i va nomenar un consell d'administració amb majoria de representants privats, dels quals en van sortir el president, el vicepresident i el secretari. Deu mesos més tard, l'octubre de 1974, el capital social es va incrementar fins a 600 milions de pessetes, fet que va alterar definitivament l'estructura accionarial. L'SGAB va quedar com a accionista principal, amb una participació del 40 %. Amb la Mina Pública de Terrassa i CASSA, quedava establerta la majoria privada entorn al 60 %. Als ens locals fundadors se'ls van afegir Gelida, Sant Esteve Sesrovires, Abrera, Esparraguera i Collbató.

L'activitat més significativa del CAARLL durant els deu primers mesos va ser la tramitació de la sol·licitud de 6,5 m³/s d'aigües superficials del Llobregat, que finalment va resultar desestimada adduint que al Llobregat només es podien atorgar noves concessions per a l'abastament de les poblacions i que els ajuntaments n'havien de ser titulars.

La confusió respecte a la forma de gestió del servei afectava també la seva durada, estatuàriament indefinida i, per tant, sense previsions de reversió de les

instal·lacions a les administracions locals titulars, cosa que calia preveure en un termini màxim de cinquanta anys.

La planta d'Abrera es construï malgrat problemes legals no resolts i amb una planificació deficient de l'obra i del seu ritme de servei. Els errors, retards i les devaluacions de la moneda posaren en crisi el CAARLL i l'SGAB, que n'era el principal creditor. Els efectes combinats dugueren l'SGAB a les portes de la fallida financera.

En aquest context, el 1978 l'SGAB va fer canvis en profunditat en la seva estructura directiva. Marino Calviño, falangista i home de confiança de Franco, que havia estat president de l'SGAB des de 1965, va ser substituït per Ricard Fornesa, advocat de l'Estat que era secretari general de la Caixa —amb la qual la societat tenia compromisos financers que no podia satisfer. Fornesa també havia tingut responsabilitats a la hisenda municipal de Barcelona.

Així doncs, Fornesa va iniciar els contactes amb l'ajuntament per buscar un escenari en el qual evitar la fallida de l'SGAB. L'ajuntament, sense recursos, necessitava decisions que tranquil·litzessin els interlocutors i li donessin accés al crèdit.

Les decisions van ser diverses i entre les més significatives, la metropolitanització de l'aigua; és a dir, la transferència de competències a la Corporació Metropolitana de Barcelona (CMB), la creació del servei metropolità de gestió de l'aigua en alta —que es va encomanar a l'empresa pública SOGEMASA—, la compra dels actius en construcció i pendents a l'SGAB i l'assumpció de les obligacions financeres associades.

En un altre sentit, en les negociacions amb la Generalitat es va acordar la creació del Pla de sanejament de Catalunya, administrat per la Junta de Sanejament i per al finançament del qual es creà un gravamen específic —en aquell moment anomenat *increment de tarifa de sanejament*, i que avui coneixem com a cànon de l'aigua.

Així, el 1983, després de llargues negociacions i la creació dels consensos imprescindibles, la CMB decidí assumir les obligacions financeres de l'SGAB a canvi de mancomunar les pèrdues per la via de metropolitanitzar el servei, establir compromisos de compra de les plantes d'Abrera i Sant Joan Despí i

assumir l'obligació de construir la canonada Abrera - Sant Joan Despí, també anomenada *tub 2,40*.

La intervenció de la Generalitat: ATLL i l'ACA

La CMB no fou capaç d'atendre els compromisos, que requerien atenció financera i contrapartida tarifària per generar els ingressos necessaris i atendre les noves obligacions concretes. L'SGAB es va salvar. Seixanta anys més tard i amb el futur aclarit, el capital francès va tornar a l'accionariat el 1982.

Aquesta situació institucional durà fins al 1987 en què la CMB fou desmantellada per llei. La seva substituta, l'Entitat Metropolitana de Serveis Hidràulics i Tractament de Residus (EMSHTR), va seguir gestionant els serveis en baixa, però va continuar amb l'obligació de construir la connexió Abrera - Sant Joan Despí.

Finalment, el tub 2,40 fou construït i juntament amb la planta d'Abrera passà a titularitat d'Aigües Ter-Llobregat (ATLL). Les obligacions associades als compromisos metropolitans del 1983 foren assumides per ATLL i són a l'origen de la quota fixa metropolitana que grava la tarifa metropolitana.

La planta de Sant Joan Despí, encara en mans de l'SGAB, va ser un dels elements essencials de les negociacions entre l'SGAB i l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB) per constituir l'empresa mixta metropolitana l'any 2013.

La fi de la CMB va anar seguida de fets rellevants en la política hidràulica catalana. El 1986 es va produir la transferència de competències de l'Estat a la Generalitat, exclusives a les conques internes —íntegrament a Catalunya— i compartides a la conca de l'Ebre, intercomunitària. L'administració hidràulica s'organitzà entorn a la Junta d'Aigües de Catalunya, de forma complementària a la Junta de Sanejament ja en funcionament des de 1983.

En el nou escenari, l'abastament en alta a la regió metropolitana estava format per:

- l'aigua del Ter, que tractada a Cardedeu i administrada per la mancomunitat de municipis que en tenien drets, arribava amb regularitat al Vallès Oriental, el Maresme i el nord de Barcelona.

- La planta d'Abrera al Llobregat, administrada per la Junta d'Aigües, que pendent de ser connectada amb el gran flux metropolità alimentava Terrassa, Sabadell i altres poblacions entre el Vallès Occidental i el Baix Llobregat.
- La planta de sant Joan Despí, construïda per l'SGAB als anys cinquanta per tractar l'aigua del Llobregat i de la qual havia obtingut la concessió.

La situació requeria connexions encara inexistents, com ara la millor connectivitat del Vallès i entre les zones Ter i Llobregat, o la ja indicada del tub 2,40 al Llobregat. Alhora, calia finançament i una millor coordinació en l'administració del recurs per limitar el risc de crisis hídriques. La població creixia i cada milió d'habitants requereix uns 100 Hm³ d'aigua anuals per poder cobrir l'abastament urbà. A l'àmbit metropolità, els recursos nominals estaven entorn dels 500 Hm³, però els anys secs o determinades avaries podien comprometre l'abastament d'aigua.

D'aquí va venir la creació d'ATLL, en la qual van influir alguna crisi hídrica del moment, la reiterada inoperància de la Junta d'Aigües i la necessitat d'afrontar les obligacions financeres associades a Abrera des dels pactes de 1983.

ATLL es va apropiat de Cardedeu i Abrera, però la planta de Sant Joan Despí va continuar en mans de l'SGAB. La coordinació, que ja es va mostrar tan necessària com esquivada en els pactes de 1966, va quedar com un desig sobre el paper sense instruments reals per fer-la efectiva. El nou ens ATLL naixia coix.

En aquest context, l'esquema competencial de l'abastament urbà quedava establert a tres nivells:

1. La garantia d'abastament. És a dir, l'assegurament que l'autoritat hidràulica preveia les necessitats i proveïa les solucions queda en mans de la Junta d'Aigües. D'aquí va venir el Pla Hidrològic de les Conques Internes de Catalunya (PHCIC) i algunes iniciatives com els estudis per a una eventual portada d'aigua del Roina a Catalunya o les primeres hipòtesis sobre el dessalatge.
2. L'abastament en alta. En l'àmbit metropolità, quedava en mans d'ATLL, llevat de la planta de Sant Joan Despí. ATLL va anar executant obres d'interconnexió entre les zones Ter i Llobregat, i completant la funcionalitat

de la planta d'Abrera. Complementàriament, l'EMSHTR tenia l'obligació de construir el tub 2,40, heretada dels pactes de 1983.

3. L'abastament en baixa. Amb caràcter general, aquesta era una competència local i, en l'àmbit metropolità, la substitució de la CMB per l'EMSHTR va suposar la seva competència exclusivament en abastament en baixa.

El PHCIC va definir les necessitats no només en matèria de garantia d'abastament, sinó en la prevenció d'avingudes per aiguats i altres àmbits. Les necessitats identificades eren molt superiors a les possibilitats pressupostàries i el Parlament de Catalunya va aprovar la creació d'un gravamen específic, el cànon d'infraestructures hidràuliques (CIH): aquest, com el de sanejament, s'integrava en el rebut de l'aigua.

D'aquesta manera, la tarifa pròpiament no s'apujava gaire, però el rebut, sí. La tarifa de l'aigua a poc a poc va incorporar com a cost la compra d'aigua en alta ja prevista en la configuració metropolitana uns anys abans, ITS, CIH, i la taxa de clavegueram pròpia de cada ens local.

L'aprovació del CIH va desencadenar la guerra de l'aigua, que va durar tota una dècada. Moltes organitzacions veïnals, agrupades entorn de la Confederació d'Associacions Veïnals de Catalunya (CONFAVC), es van negar a pagar el rebut de l'aigua. La Generalitat no va saber o no va poder gestionar la crisi social, que va esdevenir crisi financera per impagament i perquè el clima social no va permetre que els ingressos —els del CIH i els de l'ITS— s'acordessin amb la despesa necessària.

La crisi financera del sistema va coincidir amb l'anunci comunitari de la Directiva marc de l'aigua, en elaboració a finals dels anys noranta i aprovada l'any 2000.

Això va permetre que l'administració hidràulica de la Generalitat fes un salt endavant amb elegància i tapant els draps bruts de la dècada. Les dues juntes es van unificar el 1999 amb la creació de l'Agència Catalana de l'Aigua (ACA), que havia de ser l'avançada de la política hidràulica futura, feta amb sensibilitat ambiental i superant així l'etapa tecnocràtica de les polítiques d'oferta.

Els arguments oficials insistien en l'estalvi i la protecció ambiental de les masses d'aigua, elements essencials de la nova cultura de l'aigua que es tractava

d'implantar. Així, l'ACA s'anticipava a la directiva marc i posava Catalunya com a avançada europea de la sostenibilitat.

Des del punt de vista econòmic, es van unificar en el cànon de l'aigua els gravàmens de les extintes juntes de Sanejament i d'Aigües. El nou relat presentava el cànon de l'aigua com el tribut màgic que ens havia de finançar —i per tant resoldre— tots els problemes relacionats amb l'aigua, des del sanejament fins a la neteja de platges i lleres de riu o la construcció de noves infraestructures relacionades amb l'abastament, sanejament i la protecció contra els aiguats.

Curiosament, no es va fer cap anàlisi financera per explicar els errors o limitacions anteriors i proposar solucions extretes de l'aprenentatge. Tampoc no es va explicar que, en serveis com els del cicle urbà de l'aigua, els costos fixos són molt superiors als variables. Així, el desitjat estalvi d'aigua havia de repercutir necessàriament en un augment del cost unitari del metre cúbic, i més si es volia afegir a la factura el cost d'una protecció ambiental acurada.

El 2003 l'ACA ja devia 600 M€ entre els deutes propis i els heretats de la Junta de Sanejament. El cànon de l'aigua era manifestament insuficient i s'acabaven les subvencions de la Unió Europea. A més, moltes de les inversions fetes, en especial les depuradores metropolitanes, començaven a demanar pressupost ordinari per al seu funcionament. La crisi financera era imminent i l'obtenció de mecanismes complementaris de finançament, via pressupost o via fiscal, era urgent. La fallida era clara i la dinàmica pressupostària tan sols s'aguantava per l'alegria creditícia del moment i algunes subvencions que arribaven d'Europa.

El Pla Hidrològic Nacional preveia a Catalunya obres per import de 1.200 M€, no finançades per fons comunitaris. Per afrontar aquesta crisi, l'autoritat hidràulica va plantejar la necessitat d'aprovar el cànon de disponibilitat com un instrument per finançar les obres previstes. Es proposava que fos com un cànon sobre l'aigua captada, amb un procediment d'implantació de tres anys i una repercussió màxima de 0,200 €/m³.

La proposta va ser rebutjada pel Govern de l'Estat i va consagrar la irreparabilitat de la crisi financera del cicle de l'aigua.

El que el conseller Milà va obtenir el 2005 va ser un irrisori contracte programa que li garantia 150 M€ en cinc anys.

Sense subvencions ni crèdit, i amb uns ingressos insuficients que no li permetien fer front a les obligacions ordinàries, l'ACA va delegar a ATLL l'activitat inversora en matèria d'abastament.

Poc temps més tard, i amb la dessaladora del Prat en procés de licitació, Milà va ser substituït per Baltasar. L'obra es va adjudicar per 186 M€ i es va acabar liquidant per 246 M€. Els 150 M€ obtinguts del Govern es van aplicar, en bona part, a altres problemes aliens al cicle de l'aigua.

S'acumulaven obligacions sense contrapartida d'ingrés. La càrrega financera d'ATLL s'anava tornant insostenible. Mentrestant, el context de crisi s'estenia al conjunt mai no resolt de les finances de la Generalitat. Els operadors privats i en especial els més ben situats esperaven el seu moment.

Tot i els errors i les inconsistències, la crisi d'ATLL era merament conjuntural. Un ajust de tarifes la podia resoldre, com va quedar demostrat el 2012, abans de la seva privatització.

La crisi financera de l'ACA i el contagi d'ATLL eren obvis i, paradoxalment, es va explorar una sortida que no considerava explícitament el problema. L'Agència Catalana de l'Aigua va encarregar un informe a l'advocat Esteve Arimany⁵ que havia d'explorar la viabilitat de dues qüestions:

1. La idoneïtat d'un conveni d'explotació coordinada per tal d'incrementar les facultats legals d'intervenció del sector públic autonòmic sobre l'explotació de les instal·lacions de titularitat privada integrades en el sistema Ter-Llobregat.
2. La compatibilitat del conveni d'explotació coordinada amb la legislació de contractació del sector públic i el règim jurídic bàsic aplicable a aquest mateix conveni d'acord amb aquesta legislació, prestant especial atenció a l'entrada en vigor de la Llei de contractes del sector públic.

Per a la primera, es plantejava la possibilitat d'incrementar unes facultats legals que en aquesta matèria s'havien exercit, en tot cas, molt per sota de les possibilitats de la Llei 4/90 i successores. Això, sobre la base d'una previsió de la mateixa legislació catalana d'aigües, que admetia la possibilitat d'aquests convenis.

⁵ *Informe sobre la viabilitat jurídica d'un conveni d'explotació coordinada en el sistema Ter-Llobregat*. Informe emès a petició de l'ACA per Esteve Arimany, soci d'Uria Menéndez, octubre de 2008. E. Arimany avui és secretari del Consell d'Administració d'Aigües de Barcelona, SA.

El que s'analitzava era «la viabilitat jurídica d'un projecte que tindria com a finalitat assolir aquella explotació coordinada en el seu grau màxim d'explotació conjunta i unitària, de manera que l'operador privat gestionés la totalitat de les instal·lacions públiques i privades de la xarxa Ter-Llobregat».⁶

Per a la segona, es buscava un acord que obviés la licitació pública. La justificació d'excepció al principi de concurrència es fonamentava en els aspectes següents:

1. L'atribució de facultats d'intervenció a ATLL diferents de les que ja tenia atribuïdes i amb prou intensitat per justificar l'excepció.
2. El reconeixement de la idoneïtat de l'operador privat.
3. Proporcionalitat, en el sentit que l'explotació unitària que s'aconseguís amb el conveni d'explotació coordinada no s'hauria d'estendre més enllà del termini en què ATLL assoliria, de forma natural, la plena explotació en el moment de la reversió dels actius privats en favor de la Generalitat.⁷

La versió més institucional d'aquest acord es va arribar a anomenar *projecte ITACA* i era una proposta de col·laboració publicoprivada per a la gestió integral del cicle de l'aigua en la qual confluïen l'àmbit metropolità, ATLL i la mateixa Agbar. La participació proposada era del 80 % Agbar, 10 % ATLL i 10 % l'AMB.⁸

El 2012 es precipitaren els fets: el Govern va decidir la privatització d'ATLL amb la doble finalitat d'eliminar una font de dèficit i fer caixa per reduir la càrrega financera global de la Generalitat. Com era d'esperar, l'única manera de fer atractiva la iniciativa era apujant tarifes —cosa que, si s'hagués fet abans, hauria evitat la situació. A l'estiu es va apujar notablement la tarifa per assolir l'equilibri entre despeses i ingressos, i pocs mesos més tard, abans de privatitzar, es va modificar l'estructura de la tarifa amb la introducció de dos conceptes

⁶ L'article 37.3 del text refós de la legislació catalana d'aigües DL 3/2003.

⁷ Es refereix a l'any 2054, quan venç la concessió demanial de Sant Joan Despí i s'ha de revertir tot l'actiu associat a la Generalitat.

⁸ La idea de privatitzar la gestió de l'aigua havia anat prenent diverses formes durant la crisi. En referència a la possible privatització total o parcial de l'ACA: «Recordemos que el conseller Santi Vila ya abrió hace unas semanas la puerta a esta posibilidad, indicando que la titularidad de estas depuradoras puede suponer un problema añadido, porque en algunos casos está compartida con la administración local: «Es discutible la titularidad de estos equipamientos. El mundo local tendrá mucho que ver. Será un tema que hará de aficionados lo que hicimos con ATLL.»», *iAigua* (en línia), 26 de desembre de 2013, <<http://www.iagua.es/noticias/depuracion/13/11/05/cataluna-abre-la-puerta-la-privatizacion-de-las-depuradoras-39604>>.

nous: d'una banda, un fons de reposició —per assegurar la capacitat financera de substituir equips obsolets— i, d'altra banda, un fons de garantia per a la sequera que havia de donar capacitat de maniobra per posar en servei la planta dessalinitzadora del Llobregat, més costosa, sense afectar l'equilibri econòmic del servei.

La privatització es va fer forçada pels terminis, ja que el Govern necessitava comptabilitzar com a ingrés del 2012 els 1.000 M€ associats a la concessió. El concurs aportà la sorpresa de la competència: en general s'esperava que hi hagués un sol concursant amb la capacitat financera requerida i, no obstant això, n'hi va haver dos. I el concursant inesperat va guanyar.

La Generalitat va poder comptabilitzar l'ingrés —quins pagaments s'anirien produint durant els cinquanta anys de concessió—, però el perdedor va iniciar una guerra judicial i mediàtica que encara dura a dia d'avui.

La creació de l'empresa mixta metropolitana Aigües de Barcelona, SA

La frustració del projecte ITACA va donar lloc a una alternativa diferent: la creació d'una empresa mixta entre l'Àrea Metropolitana de Barcelona⁹ (AMB) i l'SGAB.

La idea de l'empresa mixta havia estat contemplada sota diferents supòsits, als anys seixanta i també als vuitanta. En el context de l'any 2012, l'objectiu era la protecció dels pactes històrics de 1983 i l'assegurament del mercat que se'n derivava.

El factor desencadenant va ser la Resolució de la Junta d'Aigües de 2 de juny de 1997 per la qual es destina un cabal mínim de 36.000 m³/dia al tub 2,40. Aquest fet assenyalava el compliment de la darrera condició per regularitzar la situació contractual de l'abastament metropolità en baixa. La resolució va ser impugnada per l'SGAB i confirmada per sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya el juny de 2001.

⁹ La Llei 31/2010 creà l'AMB per transformació de l'EMSHTR. Pel que fa al cicle de l'aigua, les competències es limiten al subministrament en baixa i es concreten en subministrament domiciliari d'aigua potable, sanejament de l'aigua captada per a la seva utilització, depuració d'aigües residuals, regeneració d'aigües depurades per a altres usos com regs o recàrregues d'aqüífers, coordinació dels sistemes municipals de sanejament d'aigües, planificació i gestió integrada de l'evacuació d'aigües pluvials i residuals, així com de les xarxes de clavegueram i regulació de les tarifes corresponents.

El juny del 2009 es va conèixer l'interès de Suez per ser l'accionista majoritari d'Agbar.¹⁰ El canvi estratègic suposava un desemborsament de 829 M€ que permetia a Suez passar a tenir el 70 % del capital d'Agbar mitjançant un intercanvi d'accions amb la Caixa.

Segons la premsa econòmica, l'operació es plantejava a 23 €/acció. La valoració d'Agbar, superior a la cotització en borsa, comptava amb el reconeixement dels seus drets associats a les concessions d'aigua per a abastament i als diferents títols amb els quals havia prestat històricament el servei en els municipis metropolitans. Tot i això, és coneguda l'ambigüïtat associada a la mateixa paraula —*concessió* d'aprofitament hidràulic, *concessió* de servei públic— i ambigüïtat associada al grau de consistència dels títols que es van poder aportar en tant que drets estrictament concessionals.

És comprensible, doncs, l'interès històric que hi ha hagut per clarificar i consolidar la posició de l'SGAB a aquest respecte, paral·lel a la gran delicadesa conceptual amb què aquesta situació es tracta en els documents formals.¹¹

Quan el 2009 Suez va accedir a la majoria d'Agbar, la conversió d'una societat nuclear de la tradició empresarial catalana en filial d'una multinacional francesa va adquirir matisos de problema polític. Això afegia incomoditat a les autoritats que, des dels pactes de 1983, havien protegit el futur d'una societat considerada emblemàtica en el món empresarial català.

La solució que es va apuntar va ser la segregació del negoci d'Agbar a l'Àrea Metropolitana, als efectes de clarificar els drets derivats i poder independitzar, en el futur, aquesta situació fundacional associada a la història de l'SGAB i a la resta de negocis vinculats al grup Agbar.

La fórmula triada va ser —a la manera com s'havia fet poc abans a Castellbisbal— la de conveni entre les administracions titulars i la societat preexistent, i, per tant, exclouïa el concurs. Els actors del conveni van manifestar coincidència d'interessos i la iniciativa va prosperar: un any més tard es constituïa la societat mixta acordada, amb una participació minoritària de l'ajuntament i l'EMSHTR. Tot i això, algun operador significat que es va considerar exclòs va

¹⁰ *Expansión*, 20 de juny de 2009.

¹¹ L'Acord marc 2004-2007 denomina Agbar «societat prestadora del servei de subministrament d'aigua». Aquesta denominació es manté a les pròrrogues de l'acord marc. La condició de prestador apareix també al conveni per constituir la SEM. Aquest document no utilitza el terme concessió en el seu text articulat.

reivindicar el concurs que, si s'hagués realitzat, li hauria donat oportunitat d'un nou segment de negoci.

Les condicions financeres del pacte mai no han estat sotmeses a contrast de competència. Així, no és possible saber si el mercat o la gestió pública haurien permès la gestió de l'aigua amb uns costos més econòmics per als usuaris.

Complements del pacte són un cànon de 20 milions anuals per a l'AMB i el lliurament del sanejament a ABSA. Més tard, les necessitats financeres de la Generalitat han induït la venda a ABSA dels actius metropolitans de l'ACA, i l'expectativa de negoci ha interessat l'entrada de la Caixa a l'accionariat d'ABSA en un intercanvi d'accions amb Suez. No consta que l'AMB iniciés expedients específics sobre la qüestió. El titular públic sembla, en tot això, convidat de pedra.

La gestió de l'aigua, avui

La història del darrer segle i mig mostra com les administracions implicades en la gestió de l'aigua a Barcelona —ajuntament, autoritats metropolitanes— i la Generalitat han passat successivament de la inacció per insensibilitat a la inacció per incapacitat i a vegades per complicitat.

Tan sols dues iniciatives estratègiques són destacables:

1. La de Barcelona, que assoleix els drets concessionals del Ter.
2. La de l'SGAB, que anticipa l'abastament en alta metropolità amb les iniciatives d'Abrera i el CAARLL.

La primera es tanca en fals amb un acord que el Govern no sanciona i que els actors incompleixen en aspectes fonamentals, com la distribució entre els cabals del Ter i el Llobregat.

La segona suposa un error financer crític, que només se salva amb el rescat de l'SGAB per l'Administració metropolitana.

L'evolució d'aquests errors, iniciada fa cinquanta anys, expressa el dèficit d'autoritat (polític) i de planificació (gestió) i ha marcat el ritme de la política hidràulica catalana en l'època democràtica.

L'ACA ha perdut autoritat i capacitat financera, ATLL ha estat privatitzada —i amb ATLL tot el cabal públic de coneixement i capacitat de gestió que havia acumulat— i l'AMB s'ha convertit en soci minoritari d'una empresa que no pot controlar.

En aquest context, l'administració hidràulica queda a mercè de les forces del mercat (ningú no es pot incomodar amb el seu banquer) i/o de les organitzacions socials amb capacitat d'influir en l'opinió. El balanç entre guanyadors i perdedors és desolador i requereix, com tants altres aspectes del país, una reconsideració en profunditat.

Consideracions finals

El llibre *Barcelona i l'aigua* va ser redactat el 2013 i els primers mesos del 2014. La voluntat de l'autor és deixar constància de la història de la gestió d'aquest servei públic en les primeres dècades de la democràcia, i del dèficit observat en les nostres administracions: dèficit democràtic (absència d'anàlisi de l'interès públic en les decisions) i de gestió (a remolc dels fets, sense pensar en planificar el futur ni en les conseqüències dels actes).

La manca d'anàlisi política ha anat acompanyada d'opacitat en els costos, sota sospita per dos motius:

1. Per la inclusió de conceptes no necessaris i molt discutibles.
2. Per la manca de contrast que permetés assegurar que l'import reconegut a cada concepte fos el més ajustat.

Finalment, una observació sobre la judicialització de l'activitat pública:

1. Els jutges no poden substituir els dèficits de la política. I els dèficits, hi són.
2. Les normes legals són condició necessària però no suficient per al bon funcionament d'una societat madura.